

KOMNENOS HANEDANININ BÜYÜK BAŞKUMANDANI: TÜRK ASILLI IOANNES AKSUKHOS

Prof. Dr. İŞİN DEMİRKENT

Bizans İmparatorluğu'nun 1000 yıllık tarihini kapsayan devre içinde Türkler, bu imparatorluğun çeşitli etnik kökene mensup halkı arasında büyük bir grup oluşturmaktaydılar. İmparatorluğun bünyesinde 5. yüzyılın ilk yarısından itibaren Hunlar ve daha sonra Avarlar, Oğuzlar, Peçenekler, Kumanlar gibi Balkanlar yoluyla gelip Bizans tebaası olmuş pek çok Türk bulunuyordu. Aynı şekilde 10. yüzyıl ortalarından itibaren Orta Asya'dan İran yoluyla Doğu Anadolu bölgesine göç edip imparatorluk topraklarında yerleşmiş Türk toplulukları da vardı ve bunlar daha o sırada Bizans ordularında görev almaya başlamışlardı. Zira bu dönemde kaleme aldığı *De Caerimoniis* adlı eserinde imparator VII. Konstantinos Porphyrogenetos, saray muhafızları arasında Ferganalı Türklerin bulunduğunu yazmıştır¹. 10. yüzyıl Bizans yazarları genelde Asya'dan gelen bu halk için Tourkoi (Τούρκοί, Türkler) terimini kullanmaktaydılar².

11. yüzyılın ortalarında ise, Selçukluların Anadolu'ya girişleri ve kısa zamanda Ege ve Marmara kıyılarına kadar ilerleyişleri Bizans'ı Türklerle çok daha yakın ve yoğun ilişki içine soktu. Bu ilişki ister savaş ister barış halinde olsun, aralıksız devam etti ve aynı yüzyılın ikinci yarısında imparatorluk içindeki Türk unsuru dikkati çekecek kadar arttı. Bunların bir kısmı, diğer yabancı milletlere mensup kişiler gibi, özellikle askerî alanda görev yapmak üzere Bizans hizmetine girmeye başladılar. Bizans yönetimi bundan memnundu. Zira imparatorluk yüzyıllardan beri yabancıları bünyesinde toplama politikasını sürdürmekteydi. İmparatorlar çoğu zaman bu yabancılarla saray unvanları bahşederek onları aristokrat sınıf içine almayı, hatta evlilik yoluyla hanedana bağlamayı, kendi menfaatleri açısından uygun buluyorlardı. Bu sebeple Türklerin de imparatorluğa katılmalarından hoşnuttular. Özellikle

¹ *De Caerimoniis aulae byzantinae libri duo*, yay. I. Reiske, Bonn 1829-30, I, 576, II, 674.

² Krş. Gy.Moravcsik, *Byzantinoturcica. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker*, 2 cilt, Berlin 1958², II, s.320-27; *Constantine Porphyrogenitus. De Administrando Imperio*, yay. ve ingilizce terc. Gy. Moravcsik ve R.J.H. Jenkins, Washington 1967, s.50, 64, 66.

Kommenoslu hükümdarların, sarayda ve devlet idaresinin yüksek mevkilerinde yer alıp tahta karşı suikast ve her türlü entrika girişimine hevesli Bizans aristokrasisi ile hiç ilişkisi bulunmayan Türklerin bizzat imparatorun şahsına gösterdikleri bağlılığa çok daha fazla güvendikleri anlaşılıyor.

Gönüllü gelenlerin yanısıra Bizans, Anadolu'da ve Balkanlar'da komşuları olan Türk toplumları ile yaptığı savaşlarda esir aldığı Türkleri de bu mozaik içine katmaktaydı³; ele geçirdiği esirleri, özellikle çocukları kendi geleceklerine uygun şekilde yetiştirip bunları imparatorluğun bir ferdi haline getirmekte, bu kişilerin çoğu da gerçekten ordu ve devlet yönetiminde yüksek mevkilere ulaşmaktaydılar. Bu açıdan ele alındığında Bizans tarihinde, hele 12. yüzyılda imparatorluğa yeniden parlak bir dönem yaşatmış Komnenoslu hükümdarlar yanında siyasi ve askerî alanda yükselmiş ve önemli rol oynamış Türk asıllı bir çok kişinin adını ve faaliyetlerini tesbit etmek mümkündür⁴.

İşte bunlardan biri, imparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) devrinde 9 yaşında esir alındıktan sonra Komnenoslar sarayında eğitim görüp yetişmiş ve imparator II. Ioannes Komnenos'un 1118'de tahta çıkışından itibaren, imparator I. Manuel Komnenos döneminin ilk yedi yılını da içine alan 32 yıl boyunca *mezas domestikos*'luk, yani Doğu ve Batı Bizans orduları başkumandanlığı görevini elinde tutmuş olan bir Selçuklu Türk'üdür.

Bizans kaynaklarında 'Ιωάννης 'Αξούχος (Ioannes Aksukhos) olarak kaydedilen bu şahsın türkçe adının aslında ne olduğunu kesin olarak bilmiyoruz. *Byzantinoturcica*'da Bizans eserlerinde geçen bütün Türk isimleri hakkında bilgi veren ve pek çoğu için etimolojik açıklamalarda bulunan Gy. Moravcsik, Aksukhos adı üzerinde herhangi bir yorum yapmamaktadır (II, s.70). Türk tarih literatüründe ise bu konuda bazı tahminler ileri sürülmüş fakat bunların dil bakımından ilmi açıklanması yoluna gidilmemiştir. Ana-

³ Bunun bir çok örneği vardır; meselâ Anna Komnene (*The Alexiad of Anna Komnene*, ingilizce terc. E.R.A. Sewter, Penguin Classics 1969, s.347 vd.) imparator Aleksios'un Birinci Haçlı Seferi'nden sonra 2000 kadar Türk'ü Ege adalarına yerleştirdiğini yazar. Ioannes Kinnamos (*Epitome rerum ab Ioanne et Alexio (sic) Comnenis gestarum*, yay. A. Meineke, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn 1836, s.9) ise, 1124 yılında imparator Ioannes Komnenos'un pek çok Türk'ü esir alıp sonra bunları Bizans ordusuna kattığını söyler.

⁴ İmparator VI. Mikhaıl (1056-57) devrinden itibaren esir alınmış veya gönüllü gelip Bizans hizmetinde bulunmuş Türkler arasında Amertikes (Humartekin, Harun), Khrysoskulos (Erbaşgan, Kurtçu), Tzakhas (Çaka), Tatikios, Siaus (Siyâvuş), Elkhanes (İlhan), Skaliarios, Kutlumusios (Kutlumuş), Prosukh (Porsuk), Pupakes, Khaluphes (Halife)'in adları sayılabilir.

dolu Selçuklu tarihi üzerinde yoğun çalışmalar yapmış değerli araştırmacı Prof. Dr. Osman Turan *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı eserinde (s.160, 181) bu adı Akkuş olarak yazmıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1969/70 yılında "Anadolu Selçuklu Tarihi" dersini anlatırken Hocam Prof. Dr. Fikret Işıltan ise bu adın belki de - Artuk örneğinde olduğu gibi - Eksük diye okunabileceğini söylemişti. Ben, şahsen katılmaya karar veremediğim bu tahminleri burada belirtmenin faydalı olacağını düşündüm; belki dilcilerimizin bu ad hakkında ileri sürebilecekleri düşünceler ve tesbitler olabilir.

Aksukhos için elimizdeki en eski bilgiler, onun çağdaşı ve kişisel olarak tanıdığı devrin filozof ve retorik hocaları olan Mikhail Italikos ile Nikephoros Basilakes'in kayıtlarına dayanır⁵. 12. ve 13. yüzyılın ünlü Bizans tarihçileri Ioannes Kinnamos ile Niketas Khoniates de, Aksukhos ve ailesi hakkında bize bilgi aktarırlar⁶. Ancak bu iki tarihçi de, eserlerinde imparator II. Ioannes Komnenos devrini âdeta bir özet halinde yazmış olduklarından dolayı, bu döneme damgasını vurmuş bir kişi olan Aksukhos'un faaliyetlerinden de oldukça kısa şekilde bahsetmişlerdir. Aksukhos'un, Komnenoslar sarayında büyüdüğü ve imparator Aleksios'un ölümünde artık 30 yaşına ulaştığı dönemde yetişkin genç bir hanım olarak aynı sarayda yaşayan ve şüphesiz Aksukhos'u yakından tanımış olması gereken prenses Anna Komnene ise, daha sonra babası Aleksios Komnenos'un hayatına dair kaleme aldığı eserinde Aksukhos'dan hiç söz etmez. Anna Komnene eserinde, sonsuz nefret ettiği kardeşi Ioannes Komnenos'dan pek bahsetmediği için, kardeşinin en yakın dostu olan ve bu sebeple de herhalde kendisinin düşmanı telâkki ettiği Aksukhos'dan söz etmeye gerek duymamış olmalıdır. Bu ise, bizi, Aksukhos hakkında bazı yeni bilgiler öğrenmekten yoksun bırakmıştır.

Aksukhos'un tarih sahnesine çıkışı, 1097 yılında Türkiye Selçuklu başkenti İznik'in Birinci Haçlı Seferi orduları tarafından kuşatıldığı sırada (6 Mayıs-19 Haziran) Norman reisi Bohemund'un askerlerinin eline geçen bir

⁵ Michel Italikos, *Lettres et discours*, yay. P. Gautier, Paris 1972, s.222-24, 228-30; *Nicephori Basilacae Orationes et Epistolae*, 5. In *Ioannem Axvcevm*, yay. A. Garzya, Leipzig 1984, s.83-91.

⁶ Ioannes Kinnamos, *aynı eser*; Niketas Khoniates, *Historia*, yay. J.L. van Dieten, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn 1835; almanca terc. F. Grabler, *Die Krone der Komnenen*, *Byzantinische Geschichtsschreiber*, VII, Graz-Wien-Köln 1958²; türkçe terc. F. Işıltan, *Niketas Khoniates. Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

Selçuklu Türk çocuğunun esir alınıp imparator Aleksios Komnenos'a takdim edilmesiyle başlar⁷. Kaynaklar bu çocuğun ailesi hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Ancak çocuğun imparatora takdim edilmiş olmasının herhalde bir sebebi vardı; henüz sahip olduğu zekâ ve yeteneği ispat edecek kadar yetişkin biri olmadığına göre, acaba çocuğun imparatora takdim edilmesini sağlayan özelliği neydi? Bugün için her ne kadar bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün görünmüyorsa da, böyle bir davranışın sebebi olarak, çocuğun sıradan biri olmadığı, belki de tanınmış bir aileye mensup bulunduğu düşüncesini akla getiriyor. Aleksios, oğlu Ioannes ile aynı yaşta, yani 9 yaşında bulunan bu çocuğun oğlu için ideal bir arkadaş olacağını düşünür. Aslında kendisi de, babası tarafından esir alınmış olan Tatikios adındaki bir Türk çocuğu ile beraber büyümüş ve Tatikios'un şahsında güvenilir bir dost sahibi olmuştu⁸. Gerçekten de Aleksios'un böyle davranışı, oğlunun da ömür boyu sürecek en yakın bir arkadaş ve dost kazanmasına vesile oldu. İki çocuk beraber büyüdüler ve eğitim gördüler. Birbirlerine içtenlikle bağlandılar. Ioannes Komnenos hayatı boyunca Aksukhos'a duyduğu sevgi ve güvenle onu hep onurlandırdı. Akıllı, iyi huylu ve özel yeteneklere sahip olduğu anlaşılan Aksukhos, kısa bir süre içinde bütün saray halkının da sevgisini kazanmayı başarmıştı. Basilakes'in kaydına göre⁹, herşeyden önce iyi bir askerî eğitim görmüş olan Aksukhos için, tarihçi Niketas da, Aksukhos'un sadece askerî alandaki kabiliyeti ile değil, cömert ve hayırlı işler yapan faziletli bir

⁷ Krş. Gautier, *aynı eser*, s.41; Basilakes, 85, 101, 105 (A. Garzya, *Encomio Inedito di Niceforo Basilace per Giovanni Axuch*, *Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici*, 6-7 (1969-70), s.73). Basilakes'in Aksukhos için methiyesi Codex Scorialensis graecus 265 (Y-II-10), f.527^v, 536^{r-v}, 529^{r-v}, 528^{r-v}dedir. G.de Andrés metnin doğru akışı açısından varakların bu şekilde sıralanması gerektiğini (*Catálogo de los códices griegos de la Real Biblioteca de El Escorial*, II, Madrid 1965, s.129) belirtmiştir. F. Chalandon, *Les Comnène. Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, II, Paris 1912, s.19; M. Angold, *The Byzantine Empire 1025-1204*, London 1984, s. 152 vd.; C.M. Brand, *Turkish Element in Byzantium, eleventh-twelfth centuries*, *Dumbarton Oaks Papers*, 43 (1989), s.4.

⁸ Tatikios, Aleksios Komnenos'un babası Ioannes tarafından esir alınmıştı. O, daha imparator III. Nikephoros Botaneiates zamanında 1078'de genç kumandan Aleksios Komnenos'un yanında imparatorluk tahtına göz dikmiş Nikephoros Basilakios'a karşı yapılan sefere katılmıştı. Aleksios'un tahta yükselmesinden sonra *meġas primikerios* unvanını alan Tatikios, 1081'de imparator Aleksios'un Normanlara karşı seferinde ve 1086-1095 yılları arasında Peçenekler ile İznik'i elinde tutan Selçuklulara karşı savaştı. Anna Komnene eserinde onun başarılı bir kumandan olduğunu yazmakta, beceri ve dirayetini övmektedir, bk. Anna Komnene, *terc. Sewter*, s.141, 201 vd., 213 vd., 279, 282, 288, 299, 332 vd., 336-41, 360-63, 449.

⁹ Basilakes, 111 vd. (Garzya, a.d.m., s. 73).

kişi olarak da tanındığını ve düşüncesinin soyluluğu ile terbiyesinin onu herkesin sevgilisi haline getirdiğini yazmıştır¹⁰.

Kaynakların belirttiğine göre Aksukhos'un siyaset alanında rol oynadığı ilk olay, imparator Aleksios'un ölümü ve oğlu Ioannes Komnenos'un tahta çıkışıyla ilgilidir. Aksukhos'un, Aleksios'un kızı Anna Komnene'nin babasının tahtına geçecek kardeşi yerine kocası Nikephoros Bryennios'u çıkarmak için hazırladığı plânın bozulmasında ve Ioannes'in tahta çıkmasında büyük rol oynadığı anlaşılıyor¹¹. Basilakes, onun imparator Ioannes'e bağlılığını anlatırken bir kelime oyunu yaparak, Aksukhos'un bir akanthos (bir diken) gibi Ioannes'in hasımlarının ellerini kana buladığını söyler¹². Gerçekten de Ioannes Komnenos (1118-1143) imparator olunca en yakın arkadaşı ve güvendiği dostu Aksukhos'u *sebastos* unvanıyla *mezas domestikos* (Doğu ve Batu orduları başkumandanı) yapmış¹³, böylece Aksukhos'un nüfuz ve itibarı son derecede artmıştı. Tarihçi Niketas, "Aksukhos öylesine güç sahibi olmuştu ki, imparatorluk hanedanının yüksek mevkilerde bulunan şahıslarından birçoğu onunla karşılaşmalarında, atlarından inip kendisini imparatora mahsus şekilde selâmlarlardı" diye yazmaktadır¹⁴. Onun bu ifadesi *mezas domestikos*, yani başkumandan Aksukhos'un Ioannes Komnenos devrinde devlet idaresinde imparatorundan sonra en fazla söz sahibi olan ve en çok saygı gösterilen kişi olduğunu belirtir.

Ancak Niketas'ın dediği gibi Aksukhos herhalde herkesin sevgisini kazanmış değildi. Özellikle imparator II. Ioannes Komnenos yerine prenses *kaisarissa* Anna Komnene'nin tarafını tutan hanedan mensupları arasında bir kısım düşmanları vardı. Çünkü babasının aksine imparatorluğun idaresine kendi ailesini karıştırmamaya kararlı olan II. Ioannes Komnenos'un hükümdarlığı süresince Aksukhos, Kamytzes, Dekanos gibi aile dışındaki şahısları devlet yönetiminde kendisine yardımcı olarak seçmiş olması, hanedan mensuplarından birçoğunun adı geçen bu kişilere karşı nefret ve kıskançlık duymalarına neden olmuştur. Aksukhos da, kendisinin böylesine yüksek bir mevki ve nüfuz ile taltifinin imparatorluk ailesinde nasıl bir hoşnutsuzluk ya-

¹⁰ Niketas Khoniates, terc. Işıltan, s.6.

¹¹ Niketas Khoniates, terc. Işıltan, s.6 vd.

¹² Basilakes, 101 (Garzya, a.d.m., s. 73).

¹³ Basilakes, 140, 146 (Garzya, a.d.m., aynı yer); ayrıca bk. Gautier, *Lettres et discours*, s.41 n.1; R. Guiland, *Le grand domesticat à Byzance*, *Echos d'Orient*, 37 (1938), s.53-64; V. Laurent, *Le grand domesticat. Notes complémentaires*, *Echos d'Orient*, 37 (1938), s.65-72.

¹⁴ Niketas Khoniates, terc. Işıltan, s.6.

rattüğının şüphesiz farkındaydı. Fakat Aksukhos'un yetkilerine dayanarak asla duygusal davranmadığı, her zaman basiretle hareket ederek kendisine yöneltilen hoşnutsuzluğu büyük ölçüde frenlediği anlaşılıyor. Buna bir örnek olarak, başını *kaisarissa* Anna Komnene'nin çektiği birçok hanedan mensubu ve ileri gelen kişilerin 1118 yılının sonunda Anna'nın kocası *caesar* Nikephoros Bryennios'u tahta çıkarmak amacıyla imparator II. Ioannes'e karşı tertipleedikleri bir komployu şiddet kullanarak bastıran Aksukhos'un¹⁵, tehlike bertaraf edildikten sonra imparator Ioannes'i ablası Anna ve komploya karışan diğer kişilerle barıştırmak hususundaki uzlaştırıcı ve arabulucu tutumu gösterilebilir. Sonuçsuz kalan bu komplo girişiminden sonra imparator Ioannes ablasının servetini arkadaşı Aksukhos'a vermek istemiş, fakat o bu muazzam serveti kabul etmeyip zarif ve akıllıca sözlerle imparatoru bunu yine ablası Anna'ya iade etmesi konusunda ikna etmişti¹⁶. Hatta komploya karışan herkesin bağışlanmasını da sağlamıştı. Aksukhos'un bu olaydaki tutumu, onun nasıl bir ahlâk ve karaktere sahip olduğunu çok güzel bir şekilde belirtmektedir. Aksukhos şüphesiz yükseldiği *mezas domestikos*'luk mevkiini

¹⁵ Basilakes, 103 (Garzya, a.d.m., aynı yer). Niketas Khoniates (terc. Işıltan, s.7)'in ifadesi Basilakes'in metninden farklıdır. Basilakes, *mezas domestikos*'un komployu şiddet kullanarak bastırdığını söyler. Niketas ise suikastçıların cezalandırılmadığını sadece mallarına el konulduğunu ve bunların da bir süre sonra sahiplerine geri verildiğini yazar.

¹⁶ Bk. Niketas Khoniates, terc. Işıltan, s.7. Niketas başarısız kalan bu komplo girişiminden sonraki gelişmeyi şöyle anlatmaktadır: "... İmparator af ve merhametini önce, suikastın ruhu olan ablası *kaisarissa* Anna'ya gösterdi; şu anlatacağım olay buna sebep olmuştu. Anna'nın altın, gümüş, muhteşem giyim eşyası ve diğer değerli malları, yani bütün varı yoğu bir binaya depo edilmişti. İmparator bunları gözden geçirmek üzere buraya geldiğinde şöyle dedi: "Doğa'nın düzeni benim için tersine işledi; akrabalarım bana düşmanlık, yabancılar ise dostluk gösterdiler. Öyleyse akrabalarımın bütün serveti dostlarımın olsun!" Bundan sonra da *mezas domestikos*'a bütün bu eşyayı hediye olarak kabul etmesini emretti. Aksukhos imparatora bu gerçekten muhteşem hediyesi için teşekkür ettikten sonra, kendisine bir düşüncesini serbestçe ifade etmek için müsaade edilmesini rica etti. Bu isteği kabul olununca şöyle dedi: "İmparatorum! Ablanız size karşı tertiplenen caniyane suikastın başıydı; bu hareketiyle bütün kardeşlik duygularını inkâr etmiş oldu. Fakat o bütün bunlara rağmen yine de sizin kız kardeşinizdir; iyi yürekli bir hükümdarın kız kardeşi. Doğuşu, onun davranışıyla kullanmak hakkını yitirdiği adı yine de ona bırakmaktadır. Civanmertliğinizin, işlediği suç yüzünden kaybettiklerini ona geri vermesini temenni ediyorum; çünkü doğa ondan yanadır. Onu affediniz Efendim, sizin kudretinize karşı gelen kişiyi bağışlayınız; çünkü o sizin ablanızdır! Onu göstereceğiniz büyüklükle cezalandırınız. Böylece o da sizin insanca davranışınızla yenilgiyi kabul edecektir. Burada gözlerimiz önüne serilmiş olan serveti, bunu istemeye hakkı olduğu için değil, af ve merhametinizin bir hediyesi olarak kendisine geri veriniz! Bu hazineye malik olmak hususunda o benden çok daha büyük bir hakka sahiptir; bunlar onun babadan kalma hakkıdır ve böylece yine aile içinde kalmış olacaktır." Bundan sonra Niketas, Aksukhos'un bu sözleri üzerine imparator Ioannes'in ablasına bütün mallarını geri verdiğini ve onunla resmen barıştığını yazar.

ve sahip olduğu nüfuzu sadece imparator Ioannes'in arkadaşı olduğu için elde etmiş değildi; çünkü o, akli ve yeteneği sayesinde hak ettiği bu mevkii Ioannes'in ölümünden sonra da imparator I. Manuel Komnenos devrinde, 1149/50 yılındaki ölümüne kadar elinde tutmasını bilmişti. Niketas onun için, kısa zamanda devlet ikbaline ulaşan Aksukhos'un gerçek bir dost, savaşta ve barışta güvenilir bir danışman, uzun ve başarılı askerî bir kariyere sahip olduğunu yazdığı gibi¹⁷, Mikhail Italikos da bir yazısında Aksukhos'u "Roma ülkesinin sarsılmaz bir kalesidir o" sözleriyle över¹⁸.

1118 yılından itibaren Bizans orduları başkumandanı bulunan Aksukhos tabiatıyla imparatorun Anadolu'da ve Balkanlar'da yaptığı bütün askerî seferlere kaulmuştu. Tarihçi Ioannes Kinnamos, 1119 yılında imparator Ioannes'in ilk seferi olan Laodikeia (Denizli yanında)'nın Türklerden geri alınışı olayında Aksukhos'un faaliyetini anlatır: onun kaydına göre¹⁹, imparator bir süreden beri Türklerin eline geçmiş bulunan Laodikeia'yı geri almak ve Türklerin yukarı Meandros (Menderes) vadisindeki ilerleyişlerini durdurmak gayesiyle Phrygia (Frigya) bölgesine sefer düzenlemişti. Ordu Philadelphia (Alaşehir)'ya varınca, burada ordugâh kurulmuş ve başkumandan Aksukhos imparatoru geride bırakarak ordunun başında Laodikeia'ya hücum etmek üzere önden ilerlemişti. Aksukhos'un şehri kuşatması üzerine Bizanslıların sayca üstünlüğü karşısında ciddi bir direnmenin mümkün olmadığını anlayan ve arkadan yanındaki kuvvetlerle imparatorun da gelmesiyle teslim olmayı kabul eden, başında Alpka²⁰ adında birçok savaşta ün kazanmış bir Türk beyinin bulunduğu 800 kişilik şehir garnizonuna serbestçe çıkıp gitmek izni verilmiş ve Laodikeia bu suretle e e geçirilmişti²¹.

Aksukhos hakkında bundan sonraki bilgi Basilakes tarafından Peçeneklere karşı yapılan seferle ilgili olarak verilmiştir: 1121 yılında Tuna'ya yeniden

¹⁷ Niketas Khoniates, *Historia, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn 1835, s.55, 11 vd.; krş. Garzya, s.71 n.3.

¹⁸ Gautier, *Lettres et discours*, 223, 14-15, No.37; J.A. Cramer, *Anecdota graeca e codd. manuscriptorum bibliothecarum Oxoniensium*, 1836, s.198, 14vd., 201, 5.

¹⁹ Kinnamos, *aynı eser*, s.5.

²⁰ Bu Türk beyinin adı Kinnamos (*aynı eser*, s.5) ve Niketas (*Corpus Bonn*, s.17) tarafından 'Αλπαρχαῖος şeklinde yazılmıştır; ayrıca bk. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, s.65.

²¹ Bu sefer için ayrıca bk. Niketas Khoniates, *terc. Işıltan*, s.8; krş. Chalandon, *Les Comnène*, II, s.46; Sp. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamisation from the Eleventh Through the Fifteenth Century*, Berkeley-California 1971, s.117 vdd.

geçmiş ve Trakya'ya kadar yayılmış bulunan Peçeneklere karşı 1122 İlbaharı'nda yapılan savaş büyük bir başarıyla sonuçlanmıştı. Ancak bu savaş sırasında Aksukhos yaralanmış ve imparator Ioannes de buna çok üzül-müştü²².

Basilakes gibi *meġas domestikos*'a hayranlık duyan Mikhail Italikos da bir methiyesinde, imparator Ioannes'in 1128 yılında Macarlara karşı yaptığı sefer sırasında Aksukhos'un başarılarını ve onun Tuna ötesinde bile at koş-turduğunu kaydetmiştir²³.

Aksukhos, 1137-38 yıllarını kapsayan imparator Ioannes Komnenos'un Antakya Haçlı Devleti üzerine düzenlediği sefere de katılmış ve bu sefer sırasında ayağından yaralanmıştı. Aksukhos'un savaşlardaki askeri kabiliyetini ve cesaretini öven Mikhail Italikos, aynı zamanda onun çok mahir bir siyaset adamı olduğunu da belirterek, *meġas domestikos*'un tehlike içindeki savaş alanlarından bile İstanbul'a teskin edici imparatorluk mektupları gönderdi-ğini söyler²⁴.

Aksukhos, 1142-43 yıllarında Antakya üzerine yapılan ve imparator Ioannes'in ölümüyle son bulan ikinci seferde de imparatorun yanında-ydı. Kaynakların ifadesine göre²⁵, 1143 Nisan'ında av esnasında zehirli bir okun parmağını çizmesiyle yaralanan imparatorun kısa zamanda Kilikya'da Ana-zarbos yakınındaki ordugâhında²⁶ durumu ağırlaşınca Aksukhos'a tahta çık-kacak kişi hakkında fikrini sormuş olmalıdır²⁷. Çünkü tahta Manuel'in çık-ması kararından sonra imparator Ioannes, yine Aksukhos'un tavsiyesiyle ça-dırında akraba, dost ve bütün ileri gelenleri toplayarak uzun bir konuşma yapmış, sonra bu kişilerden ve bütün ordu komutanlarından yanında bulu-nan en küçük oğlu Manuel'i kendisinden sonra imparator olarak tanınmaları

²² Basilakes, 173, 194, 210 (Garzya, a.g.m., s. 73). Kinnamos (*aynı eser*, s. 8) savaşta imparatorun yaralandığını yazar. Niketas ise yaralanma olayından bahsetmez.

²³ Gautier, *Lettres et discours*, 228-30, No.39.

²⁴ Krş. M. Treu, Michael Italikos, *Byzantinische Zeitschrift*, 4(1895), s.10; Garzya, a.g.m., s.72, n.4.

²⁵ Kinnamos, *aynı eser*, s.24 vd.; Niketas Khoniates, *terc. Işıltan*, s.26.

²⁶ Willermus Tyrensis, *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens occidentaux*, I, xv, 23, s.695.

²⁷ İmparator II. Ioannes Komnenos'un dört oğlu vardı. Fakat kısa süre önce en büyük iki oğlu Aleksios ve Andronikos ölmüşlerdi. Üçüncü oğlu Isaakios da bu sırada İstanbul'daydı. Sadece en küçük oğlu Manuel bu sefer sırasında yanında bulunuyordu.

hususunda yemin almıştı. Niketas, bütün bu işlerin ve törenin *mezas domestikos* Aksukhos tarafından tertiplenip uygulandığını açıkça belirtmiştir²⁸.

II. Ioannes Komnenos'un ölümünden sonra yeni imparator Manuel'in, geleceğini *mezas domestikos* Aksukhos'un ellerine teslim ettiği anlaşılıyor. Çünkü Manuel, sarayın güvenliğini sağlamak, kendisinin başkente giriş ve iktidarı ele alma törenlerini hazırlamak, hepsinden önemlisi ağabeyi *sebastokrator* Isaakios'un tahta yönelik herhangi bir girişimine karşı gerekli önlemleri almak üzere Aksukhos'u beraberinde *khartularios* Basileios Tzintzilukes olduğu halde derhal İstanbul'a gönderdi. Aksukhos, daha imparator II. Ioannes'in ölüm haberi ulaşmadan, büyük bir süratle İstanbul'a vardı. Hemen *sebastokrator* Isaakios'u tutuklayıp Pantokrator manastırına hapsedtiği gibi, Manuel'in kayınbiraderi Ioannes Rogerios ile tehlike yaratacak diğer birçok kişiyi de yakalattı²⁹. Aksukhos'un elinde ayrıca Ayasofya'daki din adamlarının³⁰ desteğini sağlamak üzere, kendilerine bol bağış vaat eden iki imparatorluk beratı bulunmaktaydı. Rivayete göre beratlardan birinde bu bağışın gümüş parayla, diğerinde altın ile ödeneceği yazılı idi³¹. Aksukhos kilise mensuplarını ve halkı Manuel'in tarafına kazanmayı öylesine maharetle halletti ve aldığı emri o kadar büyük bir başarıyla yerine getirdi ki, papazlara altın vaat edileni değil, gümüş para vaat eden beratı vererek görevini en masrafsız şekilde tamamladı. Böylece Aksukhos gerek Manuel'in imparator seçilmesinde, gerekse bundan sonra İstanbul'a giderek burada vuku bulabilecek muhtemel her türlü kargaşa ve ayaklanma teşebbüslerini büyük bir beceriyle önleyip Manuel Komnenos'un hiç bir zorlukla karşılaşmadan başkente girip tahta oturmasında çok önemli ve birinci plânda rol oynamıştı.

²⁸ Niketas Khoniates, terc. Işıltan, s.30. Willermus Tyrensis (aynı yer) ise *mezas domestikos* Ioannes (Aksukhos)'in imparatorluk için Isaakios'u desteklediğini söylemekle hataya düşmüştür; zira Manuel, Aksukhos'a kesinlikle güvenmeseydi ona çok önemli bir görev vererek İstanbul'a yollamazdı. Esasen Willermus'un bu olaylar hakkında tam bir bilgisi olmadığı, onun imparator II. Ioannes'in ölüm tarihini bile 1137 yılı olarak kaydetmesinden bellidir.

²⁹ Kinnamos (s.37 vd.)'a göre tahtı ele geçirmek amacıyla başkentteki Normanları etrafına toplayan *caesar* Ioannes Rogerios'un girişimi, Manuel'in kızkardeşi olan Rogerios'un hanımı Maria'nın durumu ilgililere bildirmesiyle önlenmiştir. Krş. Chalandon, *Les Comnène*, II, s.197 vd.; ayn. mlf., *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*, 2 cilt, Paris 1907, II, s.127.

³⁰ Patrik Leo Styppes 1143 Ocak'ında ölmüştü ve o sırada patriklik makamı boştu.

³¹ Niketas Khoniates, terc. Işıltan, s.33 vd.; F.Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453*, II, München-Berlin 1925, No.1330.

Başkumandan Aksukhos ilerlemiş yaşına rağmen, Manuel Komnenos'un ilk hükümdarlık yıllarında da çok faal idi: Manuel'in 1146'da Türkiye Selçuklu sultanı I. Mesud (1116-1155)'a karşı yaptığı sefere ve Selçuklu başkenti Konya'nın başarısız kalan kuşatmasına katılmıştı. Kaynakların ifadesine göre Aksukhos Bizans ordusunun yoğun Türk baskısı altında geri çekilişi sırasında, Türklerle sık sık girişmek zorunda kalınan çatışmalarda genç imparator Manuel'in lüzumsuz kahramanlık gösterilerini ve düşüncesiz hareketlerini önlemeye çalışmış ve birçok kez zor duruma düşen ordunun disiplinini korumaya gayret göstermişti³².

Aksukhos 1147 yılında Fransa kralı VII. Louis ile Alman kralı III. Konrad'ın idaresinde düzenlenen İkinci Haçlı Seferi'ne katılan orduların imparatorluk topraklarından mümkün olduğunca olaysız şekilde geçirilmesi işini de üstlenmiş görünüyor. Devrin din bilgini Methone piskoposu Nikholas, Aksukhos'un bu Haçlı Seferi'nin Bizans'a büyük zarar vereceğini düşünüp sıkıldığını yazmakta ve onun duygularını "Aksukhos, Batılı milletlerin yürüyüşe geçmesiyle, bu hareketin hepimiz için yaratacağı tehlike yüzünden çok endişeliydi" sözleriyle dile getirmektedir³³. Gerçekten de İkinci Haçlı Seferi, Bizans ile Batı dünyası arasındaki ilişkilerin daha da bozulmasında ve hatta düşmanlığa dönüşmesinde etkili olmuştur. Aksukhos'un böyle düşünmekte ne kadar haklı olduğunu hem sefer sırasında yaşanan olaylar, hem de sonraki gelişmeler açıkça ortaya koymuştur.

1148 yılında imparator Manuel, kendisinin ülkesinden geçen Haçlılarla meşguliyetinden faydalanarak Korfu adasını zaptetmiş olan Sicilya Norman kralı II. Roger'ye karşı sefer düzenledi. Sefere donanmanın yanı sıra, başında Aksukhos'un bulunduğu kara ordusu da katıldı. Savaş sırasında donanma komutanı Stephanos Kontostephanos'un ölümü üzerine, Korfu kalesini kuşatan donanmanın idaresi de Aksukhos'a verildi. Aksukhos uzun süren Korfu kuşatması sırasında sadece Normanlara karşı çarpışmakla değil, bu savaşta Bizans'ın müttefiki olan fakat bir ara Bizanslılara karşı tavrı alıp kavgaya çık-

³² Manuel'in bu seferini en geniş şekilde Kinnamos (s.39-63) anlatır. Fakat Türklerden hoşlanmayan ve her fırsatta Türkleri küçümsemekten âdeta zevk duyan Kinnamos, eserinde Aksukhos'a karşı olumsuz tavrını açıkça belli eder; örneğin bu sefer sırasında Aksukhos'u Konya önünden zorlukla çekilen orduyu kurtarmaya çalışan kişi olarak değil de, kendi canına düşmüş bir adam olarak gösterir. Diğer olaylarda da Aksukhos'u hep suçlayıcı ifade kullanmıştır.

³³ Nicholas of Methone, *Πρὸς τὸ μέγαυ δομέστικου*, yay. A.K. Demetrapoulos, *Ekklesiastikē bibliothēkē*, I, Leipzig 1866, yeni baskı Hildesheim 1965, s.200; krş. J.Dräscke, Nikolaos von Methone, *Byzantinische Zeitschrift*, I (1892), s.471-73.

ran Venediklilerle de uğraşmak zorunda kaldı. Kaynakların bildirdiğine göre³⁴, Aksukhos önce aracılık yapıp anlaşma sağlamaya çalışmış ama Venedikliler buna yanaşmamıştı. Bunun üzerine Aksukhos, kendi cesur ve güçlü muhafız birliğini diğer askerlerle birlikte Venediklilerin üzerine göndermiş ve kazanılan kesin başarıdan sonra Venedikliler ile yeniden anlaşmaya varılabiliyordu. Korfu adasının geri alınmasından sonra Aksukhos'a Ancona'ya gitmek üzere bir filonun komutası verilmişse de, filo Arnavutluk sahilinde Avlona yakınındaki nehir ağzında fırtınaya yakalanarak büyük kayıplar vermiş ve daha ileriye gidememişti.

1149 yılında ise imparator Manuel bu kez de Sırbistan'da Rascia *jupan*'ının çıkardığı bir isyanı bastırmak üzere buraya yürüdü ve kısa zamanda başarı kazandı. Niketas'ın kaydına göre³⁵, imparator bu başarı haberini bir mektupla başkent halkına bildirmek istemiş ve mektubu bizzat *mezas domestikos* Aksukhos İstanbul'a götürmüştü.

Kaynaklarda Aksukhos'un ölümüne dair açık bilgi yoktur. Fakat 1149'dan sonraki olaylar arasında artık adı geçmemektedir. 1149 Sırbistan seferi herhalde Aksukhos'un son faaliyeti olmuştu; buna göre ya 1149 yılı sonunda ya da 1150 yılında ölmüş olmalıdır³⁶. Genelde doğum yılı 1088 kabul edildiğine göre, öldüğünde 62 yaşındaydı.

12. yüzyılda Bizans dünyasında adı bilinen Türkler arasında en yüksek mevkie çıkmış olan Aksukhos'un askerlik alanındaki bilgisi yanında iyi bir eğitim gördüğü de anlaşılıyor. Aksukhos retorik biliyor, günün entellektüellerinin kullandığı dili konuşuyordu; 1137-38 yıllarında Antakya seferinde iken, kendisine İstanbul'dan edebî ifadelerle süslü mektuplar yollayan Mikhail Italikos'u anlıyor, onunla yazışlıyordu. Bu seferden sonra Nikephoros Basilakes onun için uzun bir methiye kaleme almıştı; burada hem onu hem imparator Ioannes'i övmüş ve ikisi arasındaki karşılıklı bağları çok zarif bir şekilde belirtmişti³⁷. Aksukhos dinî konularda da tartışmalara girecek kadar bilgi sahibiydi. 1147 yılı dolaylarında onun Methone piskoposu Nikholas ile,

³⁴ Kinnamos, *aynı eser*, s.98; Niketas Khoniates, *terc.* Işıltan, s.58.

³⁵ *Aynı eser*, s.62.

³⁶ Kızı Eudokia Aksukhaina ile Stephanos Komnenos'un evliliği için 1153/54'de toplanan meclis konuşmalarında Aksukhos'dan "müteveffa başkumandan" diye bahsedilir, *krş.* Gautier, *Lettres et discours*, s.37 n.19, 43 n.14. Buna göre Aksukhos'un bu tarihten önce ölmüş olduğu kesindir.

³⁷ *Bk. a.g.m.*, s.75-84.

kendisinin bu konudaki derin bilgisini gösteren bir tartışmasından haberdarız³⁸.

Kaynak verilerine göre Aksukhos'un imparator Ioannes Komnenos'un tahta çıkışı sıralarında evlendiği ve en büyük oğlu Aleksios'un 1120 yılında, Eirene adındaki kızının da 1121'de doğduğu tahmin ediliyor³⁹. Aleksios'dan en büyük oğul diye bahsedildiğine göre, herhalde Aksukhos'un Aleksios'dan başka bir veya daha fazla erkek çocuğu vardı. Karısını tanımıyoruz ama 1135 yılında doğmuş Eudokia adında ikinci bir kızını daha biliyoruz. Büyük kızı Eirene, imparator I. Aleksios Komnenos'un kardeşi Isaakios'un torunu Aleksios Komnenos ile nişanlanmıştı; ama damat düğünden önce ölünce bu evlilik gerçekleşemedi⁴⁰. Küçük kızı Eudokia da yine aynı Isaakios'un başka bir torunu Stephanos Komnenos ile evlendi⁴¹; bu evlilikten Konstantinos adında bir oğul ile adı bilinmeyen bir kız, bir erkek üç çocuk dünyaya geldi. Aksukhos'un en büyük oğlu Aleksios ise imparator II. Ioannes Komnenos'un en büyük oğul ve tahtın vârisi Aleksios Komnenos'un tek çocuğu olan kızı Maria ile evlendi. Böylece Aleksios Aksukhos tahta en yakın kişilerden biri olmuştu. Fakat kayınpederi olan Aleksios Komnenos babası imparator II. Ioannes'den önce ölünce, tahta kayınpederinin en küçük kardeşi Manuel Komnenos çıktı. Bununla beraber Aleksios Aksukhos, imparator Manuel'in hizmetinde uzun yıllar *protostrator*'luk mevkiini elinde tuttu ve sarayın en önde gelen kişilerinden biri olarak kaldı. Fakat 1167 yılında bir saray entrikası sonunda imparator Manuel'in teveccühünü kaybederek bir manastıra sürgün edildi ve ömrünü burada tamamladı⁴². Aleksios Aksukhos'un iki oğul

³⁸ Aksukhos, Niholas'a şöyle bir soru sormuştu: Kutsal Ruh havarileri nasıl ziyaret edip içlerine giriyor? Ve bu içe girme İsa'dakinin aynı ise havarilere neden Khristoi denmiyor? Aynı ise, nasıl bir ayrılık var? Niholas, imparator Manuel ona Aksukhos'un sorularına cevap vermesini emredene kadar birşey söylemedi; sonra Kutsal Ruh'un varlığı üzerine bir eser yazdı, krş. Demetrakopoulos, *Ekklesiastikè bibliothèkè*, I, Leipzig 1866, s.199-218; H.G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, s.625.

³⁹ Balsamon, *Patrologia graeca*, 119, 765^B-768^A.

⁴⁰ Balsamon, aynı yer.

⁴¹ P. Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos 1143-1180*, Cambridge 1993, *Genealogical tables*, s.XXIV, no.2; K. Krumbacher (*Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527-1453)*), München 1897², s.764'de) Stephanos'u, Isaakios'un oğul gösterir.

⁴² Niketas (terc. Işıltan, s.99 vd.) Aleksios Aksukhos'un imparator Manuel'in kiskançlığına kurban gittiğini söyler; gûya büyü yapmak ve bir komplo hazırlamakla suçlanmıştı. Manuel 1167 İlkbaharı'nda Sofya'da bulunduğu sırada onu tutuklatmış ve Strymon yakınlarındaki Papykion dağındaki bir manastıra kapatmıştı. Aleksios Aksukhos birkaç yıl sonra bu manastırda öldü.

olmuştu. "Şişman" lâkabıyla tanınan büyük oğlu Ioannes Komnenos Aksukhos, 1200 yılı Temmuz'unda imparator III. Aleksios Angelos'a karşı düzenlenen bir komplonun başında yer almış, hatta imparator ilân edilmişse de, ertesi gün ayaklanma bastırılmış ve Ioannes Komnenos Aksukhos da diğer isyancılar gibi öldürülmüştü⁴³. Ancak kaynak verilerine göre, *mezas domestikos* Aksukhos'un soyunun bu torunun öldürülmesiyle son bulmadığı anlaşılmaktadır. Zira Trabzon devletinin üçüncü hükümdarı, Ioannes Komnenos Aksukhos adını taşır⁴⁴. Belki de Trabzon'un ilk hükümdarı olan I. Aleksios'un hanımı, Şişman Ioannes'in kızı veya yeğeniydi. Böylece Aksukhos soyunun, Trabzon hükümdar ailesi içinde varlığını sürdürdüğünü görüyoruz.

⁴³ Bu isyan hakkında bk. Nikolaos Mesarites, *Die Palastrevolution des Johannes Komnenos* yay. A. Heisenberg, Würzburg 1907, s.19-25, 41-49; Niketas Khoniates, *Historia*, almanca terc. F. Grabler, *Byzantinische Geschichtsschreiber*, IX, Graz-Wien-Köln 1958, s. 697 vdd.; C.M. Brand, *Byzantium Confronts the West*, Cambridge 1968, s.98, 122-124, 248 vd.

⁴⁴ Bk. J.P. Fallmerayer, *Geschichte des Kaisertums von Trapezunt*, München 1827, s.102.

